

MEZEI BALÁZS

Határ Győző vallástalan misztikája

Bevezetés: Határ Győző helye a magyar irodalomban

Kicsoda nekünk Határ Győző? Határ egyike a nagy magányosoknak; s egyike a legjelentősebbeknek azok közül, akik száműzetésben kellett, hogy megőrizték a magyar nyelv mágiáját. Nem tudjuk, ez miképpen sikerülhetett neki, miközben mások – akik az otthonból menekülvén a világ más táján letek menedékre – sokszor átvették befogadó hazájuk nyelvét, a magyart hamarosan idegen hangsúllyal beszélték, később akár kicsit törve is. Határ azok közé tartozott, akik a nyelvet teljes erejében megőrizték, noha a befogadó nyelv ismeretét anyanyelvi szintre tökéletesítették; s azok közé, akik végül is lemondtak arról, hogy a befogadó nyelven fejezzék ki magukat a szép-irodalomban. Határ ezért magányos maradt abban a közegben, ahol 42 éves korától haláláig élt; ennél némiképp meglepőbb, hogy alkotóként magányos maradt a hazai szellemi közéletben is.

Az első oka kézenfekvő; a második okot nehezen értjük. Határ megkapta a legjelesebb kitüntetések, könyvei megjelentek magyarul, jó személyes kapcsolatot ápolt a magyar közélet néhány jeles személyiségével. Haza azonban nem akart költözni – túlságosan is megszokta a közeget, amelyben élete jó részét töltötte. Életműve azonban – kiemelkedő jelentősége ellenére – mintha ma is valamiképpen a periférián keringene. Noha költészete a XX. század legerőteljesebb alkotásai sorát gazdagítja, noha nyelve eredeti, tömör, frappáns, játékos, hangvétele sokszor szellemesen gunyoros, világlátása felvilágosult, művei szinte mindig filozofikusak – Márai Sándorral ellentétben: Határ Győző mégsem vált igazán klasszikus szerzővé. Ha Máraira gondolunk, azonnal meg tudjuk nevezni azt a néhány művét, amelyek nélkül a XX. századi magyar szellemtörténet megírhatatlan – ilyen az *Egy polgár vallomásai*, vagy a megrendítő, 1956-os *Mennyből az angyal* –, Határ esetében inkább mesteri munkák soráról beszélhetünk, amelyek közül még nem rögzült az a néhány, megkerülhetetlen mű, amely azután gyermekkortól beleivódhat a lélekbe.

Van persze más oka is annak, hogy Határ Győző helyzete a magyar szellemi élet rendszereiben in-

kább a távoli Szaturnuszéra emlékeztet, mintsem a napközeli Merkúr pályájára: életünk „megalvadt struktúrái”. Ahogyan a politikai és a gazdasági életben, úgy a művelődésben is megfigyelhettük, hogy az elmúlt harmadfél évtized során megszakítás nélkül a létezett szocializmusban rögzült nevek körül forgott a közbeszéd, közélet, közgondolkodás. A viszsztatérő kísérleteket, hogy a régi kánont újjal váltsuk föl, elfojtották. Néhány név áthullott a rostán, ilyen a már említett Máraié; másutt azonban, például a filozófiában, a rosta szövése sűrű, s külhoni kiválóságaink – akár csak Kerényi Károly, Ivánka Endre, Kékes János (másokról most nem is szólva) – annak dacára maradtak szaturnuszi pályán, hogy galaktikus erők lökték volna őket a centrumhoz közelebb. Miért nem hallunk Kerényi világraszóló tudományáról? Miért nem olvassuk magyarul Ivánka Endre *Plato Christianusát*? Miért nem rendelkezünk Brandenstein Béla műveinek összkiadásával?

A második ok homályos. Részben a rosta szövése játszik itt szerepet, egy olyan hálóa, amely nemhogy felszakadozott volna 1989 után, hanem akár még sűrűbb mintázattá is tömörült. Részben azonban más okok játszottak itt közre, közegünk, közösségünk megbomlása, a szétfeszítő erők tektonikája, ahogyan ezt például a Nagyítás című hetilap egykori kísérleténél láthattuk: olyan erők jelennek meg a színen, amelyek híján vannak a szellemi élet újraszervezéséhez szükséges méltányosságnak, méltóságnak, szellemi respektusnak és minőségnek; olyan erők, amelyekre nézve talán tényleg csak káromkodni vagy fütyörészni lehet.

Határ Győző egy ponton ragaszkodott is szaturnuszi helyzetéhez. Talán felfogta, hogy e pozícióból mégis erőteljesebben képes sugározni, mintha jupiteri vagy vénuszi fényre vágyván belészakadna abba a tűzbe, amelyet a régiek mentettek át a maguk védelmére, egyfajta olthatatlan görögtűzként. Ennek kioltásához vizet ontani hasztalan; könnyet ontani még inkább; ennek oltásához tűz kell, ellentűz, ellenforradalom, ellen-rosta, valami, ami a kánont újramérni képes. Éppen oly jelentékeny momentumokat szem előtt tartva, mint Határ Győző és költészete.

Filozofikus antifilozófia

Határ költő volt, s ha nem mondom, hogy „vérbeli”, annak oka elsősorban az újholdasokhoz kapcsolódó intellektualizmusa. E vonása azonban olyan nyelvi erővel párosult, ami Weöres vagy Juhász Ferenc mellé

állítja. Rímei szikráznak; megtört mondatai kemény élességgel ívelnek át egyik sorból a másikba; szellemi tisztasága hidegen ragyog, s e fényből a szerző olykor gúnnyal, máskor játékosan kitekint, ránk néz, lenéz ránk, lenéz minket – a Voltaire-i *philosophie*, a villoni groteszk, vagy még inkább: a pannoni tájhoz idomított nietzschei felsőbbrendűség dombnyí – semmiképpen sem alpesi – magasából.

Határ talán a legfilozofikusabb szépírónk. Nemcsak olvasta a filozófiát, hanem szisztematikusan olvasta; nemcsak kedvenc szerzőit lapozgatta, hanem érdeklődéssel fordult a nagy bölceleti kultúrák klasszikusai felé éppen úgy, mint a kortárs gondolkodás kiemelkedő műveihez. Kínai, perzsa, arab, francia és angolszász alkotókat egyaránt alaposan át-rágott, nevüket gyakran említi; gondolataikat hol kineveti, hol a maga felfogásának javára használja. Szépirodalmárként olvasta a filozófiát, innen érthető a következő gondolat: „A magyarok mintha be volnának ojtva a filozófia fertőzete ellen. Nehezen titkolt megütközéssel olvasom Nemes Nagy Ágnesnél, hogy ’művész’ (!) számára a filozófia elég, ha háttérfüggönyül szolgál / érzésem szerint az az irodalomtudat elégszik meg a filozófiával, mint háttérfüggönnyel, amelynek a DNS-táblázatából kiviláglik, hogy a filozófia (ismeretvágy, tisztelet, érdeklődés, tudás stb.) sávja hiányzik génjeiből s ezzel genómája csonka. Ez elszomorító tény, hogy irodalmi szenthagyományainkból, illetve génjeinkből ez a döntő kulcs-ingredientens hiányzik: jó magyarai népünk ezt a *hiányt*, ezt a *csonkoltságot* ünnepli mint kivételességet/sajátosságot/kitüntetést másságot. / Beérni azzal, hogy a filozófia hevenyészett kompendiuma a ’művésznak’ elég, lévén a bölcelet amolyan fogódzó (?), amelyben megkapaszkodhat, ha épp kedve szottyan: ez alapvetően nem igaz. Hogy Kálnoky László szerfölött érzékeny az ontológiára – meglehet; de hogy ő, a költő két verssorban elmondja azt, ha nem többet, mint Berkeley, Leibniz, Husserl vagy akár *horribile dictu*, maga Parmenidész: ez megint alapvetően nem igaz; ez a kívülálló, a kerítés mögül bekukucskáló felületes benyomása csupán.”¹

Határ mégsem volt szakfilozófus a szó azon értelmében, amely az egyes filozófiai kérdések filológiai-lag és eszmetörténetileg alapos feltárására, elemzésére utal; nem volt, nem akart akadémikus filozófus

lenni, noha műveltsége, tájékozottsága megvolt hozzá. Itt is meg akarta őrizni a szaturnuszi távolságot, és ugyanezen szaturnuszi erővel egyben – kivégezni a filozófiát: „...nem győzők ámuldozni azon, hogy akadnak legújabbkori filozófusok (Charles Hartshorne, Norman Malcolm és még a különben rokonszenves Alvin Plantinga is, a leibnizi ’összes lehetséges világok’ nonsequitur-jának felélesztője), akik újra előveszik ezt a soha-fel-nem-talált melegvizet és e téveszme másod-felöntésére teszik fel bölcselői ’becsületüket’. Mi lehet a mozgatója? Fel nem foghatom. Hacsak az a 21. századi, felvilágosodás-ellenes trend nem, amelyet jószerével mindenesztül a *neuron-korrózió* számlájára írhatunk; minek is, a dolgok belső logikájánál fogva, az obskurantizmusok világszerte tapasztalható szökőárja – egyenes következménye.”²

Különös élességgel nyilatkozik arról a filozófiáról, amelyet találó, de egyben félrevezető kifejezéssel „mélyengésnek” nevezett: „a kultikus figurák, egymás-másik ’főalak’ bolhára fájó bronzszobra. Mesterségesen fenntartott ’érdekességük’, nagyrafújt köz-helyeik kopottas patinája; műkedvelő remekművek, álmélységek/mélyengések.”³

A filozófia legnagyobb része Határ szemében „bölcelet-eltérés”; az egyik oldalon vannak, akik „Pascalra esküsznek”, a másik oldalon találhatóak azok, akik Pascalt elvetik.⁴ Más szóval: akik a hagyományos vagy megújított metafizika, létfilozófia valaminő alakját, különösen a vallással érintkező alakját, hozzák létre, a bölcelet „eltérésén” munkálkodnak: egy olyan eltérésen, mint amilyen a szexualitás az ember egészséges, de csak lassan elérhető elfogulatlanságát illetően. Heidegger „füttyművész”, ellenben Ciorannak igaza van; a német idealizmus „nyomasztó teher”, „ködevés”,⁵ ellenben „a racionalizmus – eredetében és kiterjedésében merőben más jelenség”.⁶

Határ elég következetes filozófiai felfogásában: középpontjában egy idealizált, elsősorban a francia felvilágosodáshoz köthető racionalizmus áll, meglehetősen germánellenességgel kiegészítve, amin kevéssé csodálkozhatunk, tekintve a szerző születési évszámát és börtönéveinek listáját. A filozófia, akár még következetesen „racionális”, scientia-közeli, kiberne-

1 HATÁR Győző: *A hiányzó sáv* = H. Gy.: *Alapigazságaink*, Szabad Föld, Budapest, 2003, 20.

2 HATÁR Győző: *Záptojások a bölceletben* = *Alapigazságaink*, i. m., 151.

3 HATÁR Győző: *Hülyegyerek emberiség* = *Alapigazságaink*, i. m., 141.

4 HATÁR Győző: *A törésvonal* = *Alapigazságaink*, i. m., 156.

5 HATÁR Győző: *Augiász istállója* = *Alapigazságaink*, i. m., 202–203.

6 HATÁR Győző: *„Felvilágosodás”* = *Alapigazságaink*, i. m., 196.

tikai állapotában is mindazonáltal csödszerű jelenség: „A filozófia ’aktái’ évezredekre sincsenek ’lezárva’; a ráció, a racionalizmus még kiheverheti azt az átmeneti neuronkorróziót, amely félrelöki az útból; nem kell sokáig várni, amíg az újratámadt gnóvizt, a neoplatonikus maskarádét, az irracionalizmust is utoléri az idegi ’ráúnás’, mihelyt a hatmilliárdos horda észbe kap, hogy létalapját, a világháló eszközparkját nem lehet ’ráolvasással’ üzemben tartani; valahol, valamikor egyszer rémülten összerázkódik majd, ha visszabámulnak rá a mesterséges intelligencia maga szerkesztette gépegységei...”⁷

A tudományos-technikai haladás megkérdőjelezhetetlen tényei felülírják nemcsak a bölcelet „mélyengéseit”, hanem a racionalizmus konstrukcióit is, hiszen „...ilyesformán a filozófus – nem kevésbé groteszkül – hasonlít a közismert Stevie Smith-vers boldogtalanjához, akit a tengerparti üdülőhely vendégserege, nyugágyaiból kitekintve, Vidám Integetőnek néz, holott valójában nem örömeiben lubickolva integet, hanem fulladozva – segítségért kiált.”⁸

A vallástalanság szenvedélye

Határ a filozófia „mélyengéseinél” is kíméletlenebb mindazzal szemben, amit ő a vallás, Isten, a misztika fogalmköreihez kapcsol. Nehéz feladat műveiből a legtalálóbb idézeteket összegyűjteni, mivel oly sokfelé bukkanunk effélékre, s tartalmuk jórészt egy irányba mutat. A vallás valaminő *phlogiszton*, a XVII. század ezen halálos komolysággal feltételezett tüzeleme, amely – az elmélet kidolgozója, Georg Ernst Stahl szerint – minden éghető dolgot áthat, s felelős magáért az égésért. Ma már úgy tudjuk, e hipotetikus erő vagy elem merő fantáziaszülemény volt, s az égéskémia pontos megértését követően a fogalom, a kidolgozott elmélet, az elmélet hirdetőinek és alkalmazóinak sok könyvtárnyi munkája csak azért nem dobandó ki azonnal, mert az antikváriumok jó áron veszik a kora modern könyvművészet ezen emlékeit. A vallás: szellemi-történelmi *phlogiszton*. Terjesztői nem tudománytalan kontárok, hanem „vallásszedelgők”, akik évezredek óta rabságban tartják az emberiséget. Ahogyan a szexualitás rabságban tartja az embert élete jó részében, ahogyan a zsarnok rabságba taszítja a népet, ahogyan a „demokrácia” menthe-

tetlenül elbutulást, visszaélést eredményez, úgy vezet a „vallásszedelgés” az emberiség teljes félrevezetéséhez. Mindez azonban időben korlátos: „Vajon meddig tart a vallásszedelgés uralma? Meddig állnak körülöttünk és összeboltozódva fölöttünk a vallásszedelgés látszat-katedrálisai? / Erre is megadhatjuk a tentatív választ. A válasz nem azért lélegzetelállító, mert keresetten frappáns, hanem azért, mert kézenfekvő; mert történelmi; és mert meglehetősen közeli. A vallásszedelgés hazugságösszjátéka mindenestül letisztul kortexünkről és kitakarodik intellektusunkból, de úgy, hogy úgyszólván nyoma se marad – attól a pillanattól kezdve, mihelyt űrszondáinkban kirajzásunk megindul, megvetjük lábunkat aszteroida-telepeinken, és műszereinkkel, mintegy ’belülről’, körülvizslatunk a multiverzumban, mint még soha / egyszerűben vonzerejüket, érvényüket/érdekességüket, irodalmi rangjukat veszítik a hagiográfiák, a misztikus hírreljárások, a Genézis, az egész Biblia, a Korán. A kongó ’hittudományi’ egyetemekről kitódulnak/ elszélednek a teologumenonok, semmivé foszlanak a kifinomult exegézisek, feloszlátás nélkül szertezüllik az abból élő profi mitomániások hada, és még azt is elveszítjük szem elől, amerre tüzének pernyéje száll [...] történelmünk kettétörése ez; azok, akik megérik és másmilyen paraméterekben szemlélik az eltakardó történelmet – kiszórják ballasztjainkat, amelyek pedig bennünk még elevenen élnek: ők bizonytalannal nem ’korszakváltásnak’ fogják nevezni azt a sorsfordító pillanatot, amikor sarkantyúikkal az anyabolygótól – elrúgták magukat.”⁹

A történelem kettétörése tehát a racionalizmus uralomra jutása, a vallás ballasztjának elrúgása magunktól, a vallásszedelgés zügoszának, igájának levetése, a hordarögeszmétől való megszabadulás – ez a fejlődés igazi iránya. Igazi szaturnuszi távlat ez, amelyben az emberiség legfőbb feladata a legtávolabbi célpont meghódítása, átköltözése az „aszteroida-telepekre”, a lehető legtávolabb a természettől, amely bennünket otthonosan körülvesz. Az otthon, a hagyomány, a nemzet, a vallás, a kegyelem – hordarögeszme. Ennek legfőbb alátámasztására Határ visszatérően nemzedékének szaturnuszi alaptapasztalatára, a tömeges halálra hivatkozik: még a legállatiasabb tettek jóvátételére sem találunk példát a történelemben.

7 HATÁR Győző: *Csöd = Alapigazságaink*, i. m., 206.

8 HATÁR Győző: *A bölcelet feloldhatatlan dilemmája = Alapigazságaink*, i. m., 220.

9 HATÁR Győző: *Kettétört történelem = Alapigazságaink*, i. m., 124–125.

Határ Győző önálló alkotó; mégis jól látható, hogy e törekvései szorosan kapcsolódnak a XIX–XX. század néhány kiemelkedő személyiségének munkájához. Határ nem osztozik Nietzsche profetizmusában, de osztozik kiemelkedő stíluskészségében; világképe nem olyan kidolgozott, mint Merleau-Ponty-é, de hasonlít hozzá abban, hogy a gondolkodás számára új utat keres. Nem osztja az egy időben a sztálinizmus-hoz is pozitívan viszonyuló Sartre radikális baloldaliságát (hogyan is tehetné?), de osztja gunyoros, ironikus létszemléletét; nem vallja Camus nihilizmusát, de az abszurd iránti fogékonyság – a francia író nyomán – az ő műveiben is jelen van. A háttérben ott emelkedik a nagy korszakzáró időszak, a XIX–XX. század fordulójának megannyi nagy alakja, akik többnyire szaturnuszi magányban alkottak – sok félreértést keltve, kevés rokonszenvet aratva. Ám törekvésük, amely a régi helyett valami újra irányult, egy volt; s ezen belül külön csoportba oszthatók, akik nem a vallás továbbgondolásán munkálkodtak, mint például Stefan George vagy Martin Heidegger, hanem egy újraszabályzott racionalizmus kimunkálásán, mint a Bauhaus, Bertrand Russell, vagy általában az angolszász mentalitás „lapossága és szűkössége”, ahogyan Spengler fogalmazott.

Demokrácia-kritika

A kérdésre, hogy a kibernetika kora, amikor az emberiség áttelepül az aszteroidákra, jár-e valaminő haszonnal, gyönyörrel, netalán boldogsággal, Határ szerint aligha adható kedvező válasz: a hordarögeszmétől ugyan meg kell szabadulni, de a demokrácia, a tudomány uralomra jutása sem kecsegtet sok jóval. A demokrácia „rákfenéje” csak súlyosbítja betegségeinket. A demokrácia hét rákfenéje (az *Alapigazságaink*ből szabadon idézve) a következő:

(1) A szibarita társadalom. Eredménye: (a) a jogszolgáltatás ellehetetlenülése; (b) az áldozat elhallgatása/kiküszöbölése; (c) nyílt bűnpártolás; (d) a maffia-hálózat beáramlása a kormányhivatalokba; (e) kormányra-kerülése.

(2) A politikai korrektség, mint az etika esztétikai vérszűrője; minden jogalapot nélkülöző, öngigazolt/önjelölt Orákulum. Rombolása helyrehozhatatlan.

(3) A közöny. A jogosultak zöme messze elkerüli a szavazófülkéket.

(4) A közömbösségen túl, amelyre unottan törekszik, a választók rátarti tudatlansága.

(5) Fatális rákfenéje. Hogy – úgyszólván szabályos ismétlődéssel – az esetek többségében: megoszlanak a szavazatok. Fele-fele az arány. A mérleg nyelve habozik, sem ide, sem oda nem billen. Ha nagy nehezen rászánja magát: a fél-, a negyedszázaléknyi különbség dönti el a hatalmi harcot. Demokráciában majd minden „győzelem” pirruszi. A „kis-híjja-győztes” vesztes félben a ressentiment kiheverhetetlen. Minden demokrácia ilyen megosztott: talpig hasadva tengődik, s egyik választástól a másikig tántorog.

(6) A geopolitikai lökdösődésben a demokrácia rendesen – ha nem papírtigris, akkor fogatlan orosz-lán. Háborút indítani vonakodik, amíg rá nem kényszerül (szakadék szélén, halálveszélyben); de háborút nyerni nem tud. Sem nyerni, sem az ölébe hulló félgyőzelmet egyértelművé tenni nem tudja.

(7) A szibaritizmus Fekete Lyukába zuhanó demokrácia a maffiák melegágya – egészen addig, amíg a Mestermaffia kormányra nem kerül. Röviddel a Mestermaffia kormányra kerülése után, diadalkapuján, arany vértékben vonul be a kormánynegyedbe a diktatúra garnitúrája. Első dolga, hogy „rendet terem”; visszaszorítja az általános korrupciót, helyesebben megszabja a korrupció játékszabályait: kinek mikor mennyit szabad. Attól kezdve a „megengedett”, a „tisztas” korrupció csupán a kormányférfiak és kormánynok előjoga – a Szupermaffia tagjaira (és uszályára) korlátozódik.

Mindez jól mutatja, hogy Határ vallásellenessége nem jár együtt a liberális demokrácia vagy a haladás ünneplésével; szaturnuszi pózából nem enged, látása éles és kérlelhetetlen; ha az ember nem is sárkányfogvetemény, de mégsem remélhet sokat a tömegtől, a politikától, a modernség kibontakozásától. Amit Határ konstatál, az a zügosz levetésének szükségessége, ezt azonban nem követi igazi felszabadulás. Túl sokat tapasztalt ahhoz – fasizmust, nemzetiszocializmust, kommunizmust, politikai korrektség- és szeptember 11-ideológiát –, hogy a racionalizmussal hagyományosan együtt járó naiv optimizmust ossza. Ha a „mélyengésekre” keserű gúnnyal válaszolt, a „felszínengésekre” nem kevésbé.

Vallástalan misztika

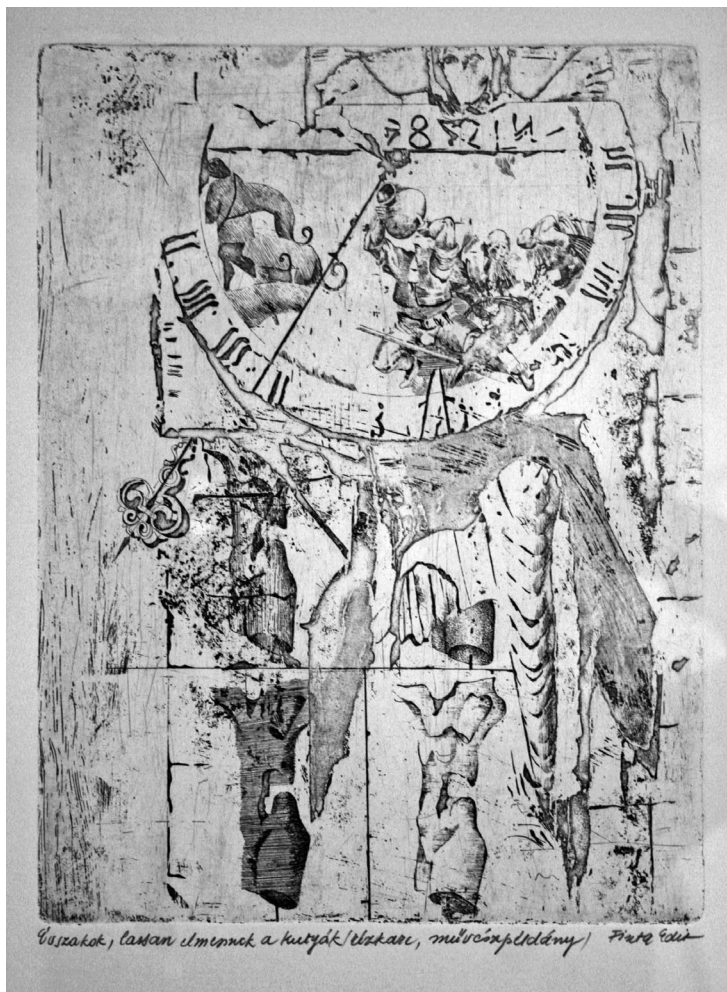
Határ mégis szenvedélyesen foglalkozik – nemcsak a filozófiatörténettel, hanem a vallástörténettel is. Újra meg újra visszatér központi fogalmakhoz: az istenséghez, a szűznemzéshez, a kegyelemhez, „a fény

megistenüléséhez” stb., hogy gunyorosan-keserűen mutasson rá e fogalmak és valamennyi tartozékuk „phlogisztikájára”. Amikor a phlogiszton-kritika eluralkodik rajta, a vele szembeállított racionalizmus valaminő kedvező fejleménynek látszik; amikor azonban a racionális kortárs világ kerül sorra, szaturnuszi elmele ismét felvillan, és kérlelhetetlenül lesújt az ember- és korismeret kérdőre vont jelenségeire.

Miben reménykedett? Miért látta jónak több mint kilenc évtizedet élni? Mi fűtötte barátságaiban, személyes viszonyaiban, gyakorta megtapasztalt szívélyességében? Honnan merítette az erőt felesége, Prágai Piroska életre szóló szerelméhez?

A válasz talán abban a néma misztikában keresendő, amely legmegragadóbb megnyilvánulásait áthatja. Néma misztikának nevezem ezt a jelenséget, amely a legtöbb, magát harcosan vagy békésen ateistának valló, jelentékeny személyiség munkáit áthatja. A „zügosz” phlogisztonjától elköszöntek, a felekezeti elfogultsággá fajult vallás mocsarát magukban, környezetükben lecsapolták, folyóit geometrikusan szabályozták, a racionalizmus nagy, világos struktúráit érvényesnek tartják – mégis tudatában vannak egy mélyben ható erőnek, ami e nagystruktúrák keretében nem fér el; hangját a zene adja, szavait a költészet, arca láthatatlan, alakja foghatatlan... Határ a phlogiszton helyén egy reális-tapasztalati érzést állít elénk, amit csak ritka pillanataiban tudott megragadni, akkor azonban különös erővel: „bibék vagyunk az Ő szent tenyerében / viharszelére billegünk Levél- / táncoltató lélegzetvételében / borzolódnak mikor orkánja ér // meg-meglehelget porzósál Szelíden / szédülünk szívó örvényeinél / és megtetszik porzóban és bibében / és földereng a törvény és a tér // Kit soha soha máskor te sem én sem / kavarogvást a porzó-bibe bolygón: / közös látókánkon Ő les – a Résen // – kegyes Ránkhibázó! – arca süvít / s szája-delelésén ringó-mosolygón / látjuk tenyeréből: fű csücsörít (Az Ő szent tenyerében).

A vers önmagáért beszél. Határ Győző azon modern szerzőink közé tartozik, akik szaturnuszi dühvel fordultak szembe a régivel, és vénuszi derűvel szólaltattak meg valami újat. Ez az új, ha a régi szavakat használjuk, még mindig vallás, misztika, istenség. Ilyen-

Finta Edit: Évszakok, lassan elmennek a kutyák (elzárva, művészi példány)

forma: „zárva a templom / sztrájkol a pap / ilyenkor örülnek a / hús / vét / nak // alszik a paplak / nem süt a pék / lubickol az égben az / is / ten / ség” (Húsvét).

Határ megnehezíti olvasói dolgát. Költőként, témáiban, kifejezőerejében bámulatosan sokszínű; nyelvét megőrizte az angol környezetben is oly korszerűnek, hogy ma, halála után több mint egy évtizeddel is elevennek hat. Mégsem könnyű hozzá közel kerülni – kicsit ahhoz hasonlóan, ahogyan Juhász Ferenc vagy Tandori Dezső is sokat tett, sokat tesz az író-olvasó távolság fenntartásáért. Nagyon sokat kell adnunk azért, hogy Határ verseit, szövegeit értő szemmel, érző lélekkel olvashassuk: le kell mondanunk előzetes elvárásainkról, filozófiai tanultságunkról, nyelvi konvencióinkról. Olyan életmű ez, amelynek befogadásához el kell felednünk önmagunkat. Ekkor azonban egy eredeti, végtelenül sajátos világ nyílik meg előttünk, amely mind szépirodalmi színvonalát, mind intellektuális erejét tekintve ott van a legjobbak között.